

Mellékletek:

A „Gyón műemléki és városképi vizsgálata” című 1954-ben készített és sokszorosított kézirat

A Tisztelt Értéktár Bizottság 2023. novemberében tárgyalta a „Dabas műemléki és városképi vizsgálata” című 1954-ben készített tanulmányt, mellyel egyidejűleg a Városépítési Tervező Vállalat szakemberei - Szelle Kálmán, Lombár Pál és Péczely Béla építésztervezők - Gyón község műemlékvédelmi vizsgálatát is elvégezték.

A vizsgálat ebben az esetben is az Építésügyi Minisztérium Tervezési Igazgatóságának irányításával készült. Egyező a vizsgálat célja és minden általános érvényű munkarész, így a vizsgálat tartalma is:

Bevezetés

I. A község kialakulásának rövid történeti vázlat

II/a. Műemlékek, műemlékjellegű, városképi és tájképi jelentőségű építmények jegyzéke.

II/b. Műemlékek és műemlékjellegű építmények leírása.

III/a. Városképi javaslatok.

III/b. Helytörténeti szempontból nyilvántartott épületek leírása.

IV. - - - - [a fejezet a tájképi fontosságú adottságokat tartalmazza, az esetleges javaslatokkal]

V. Függelék.

VI. Fényképek.

VII. Térkép.

(Megjegyzés: Tapasztalatom szerint a tartalomjegyzék szerinti fényképeket és a térképet a közkönyvtári példányok nem tartalmazzák, ill. az OSZK katalógusa sem tünteti fel. Összhangban van ez a megállapítás a bevezetés adatával, miszerint „A szöveg 30 példányban, a teljes dokumentáció pedig fényképekkel és tervekkel 3 példányban” készült. Jelen javaslat alapja a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár példánya. V. F.)

A stencilezési eljárással házilag sokszorosított kézirat az OSZK katalógusa szerint 44 oldal terjedelmű, melyet a folyamatos oldalszámozás hiányában szükséges rögzíteni.

Az összeállítás jellemző részlete a község történetének építészeti szemszögből készült rövid vázlat:

„Gyón község egy régi középkori település helyén áll. Már IV. Béla adományozta a község kápolnáját íródeákjának, tehát maradandóbb építkezésről lehetett szó. A község a tatárjáráskor elpusztult és csak a XIV. [helyesen: XV.] század közepéről (1449) van adatunk fennállásáról. Ezidőre tehát újjáépült és a Gyóni család tulajdona. A török hódoltság alatt úgy látszik teljesen elpusztult, úgy hogy az első, 1690. évi összeíráskor még a neve se fordul elő. 1702-ben is csak, mint pusztaszerpel, 1733-ban kezdi akkori birtokosa, Dabasi Halász Péter és felesége Botyán Katalin, aki minden bizonnyal a szomszédos Dabason megtelepedett Halász család egyik tagja, betelepíteni, elsősorban református vallású lakosokkal.

A község fejlődése során birtokos nemesek is megtelepednek, úgyhogy az 1754-es összeírás a két földesúron kívül több nemesi birtokost is felsorol.

A község ebben az irányban fejlődik tovább, a közeli Dabas nagyarányú klasszicista kialakulása Gyón külső képére is hatással van. Házai sorában nemesen egyszerű klasszicista kúriák állanak. Fejlődésének tudatosságára jellemző, hogy egy 1877. évi adat szerint a községben Szépítő Bizottság működik, mely az építkezéseket ellenőrizte. Már községgé alakulásának elején, 1751-

ben, református templomot épít, majd azt megújítja 1821-ben, evangélikus temploma 1783-ban épült.

Gyón Dabas község közvetlen közelében fekszik és a község karaktere azzal teljesen azonos. Volt nemesi fészek, földesurainak nagy parkon álló kúriái mellett piciny szegény zsellérházak állnak. A nagyszabású parkok, a bennük lévő épületekkel a község belsőségét ligetszerűvé változtatják. Területe 11.287 kat. hold.

Gyón község fejlődésére jellemző számszerű adatok:

Lakosság száma:

1869-ben 2218
1880-ban 1896
1890-ben 2194
1900-ban 2478
1910-ben 2826
1920-ban 3155
1930-ban 3490

Házak száma:

1900-ban 452
1910-ben 515
1920-ban 548
1930-ban 665

Érdekes, hogy az építkezéseknek anyaga olyan mértékben vályog, vagy legalább is kő- vagy téglalapra emelt vályogfal, hogy a század elejétől kezdve sem emelkedik a kőépületek száma, hanem még 1930-ban csak 6 / 665-ből, tehát nem egészen 1%.

Természetesen a cseréptető terjedése észlelhető és a lakosság gazdagodására mutat. 1900-ban mindössze 17 cseréptetős ház volt /452-ből/, 1930-ban viszont 186 /665-ből/.

Gyón község alaprajzának morfológiai képében több ellentétes és határozottan elkülönülő falurész jelentkezik, amelyek természetesen az alakulás és fejlődés egyes szakaszainak jellegzetességeit őrizték meg. A községen egy fő-forgalmi út vonul végig és az útvonal fésűs beépítésével, házainak kellemes ritmusával megkapja a szükséges hangsúlyt. A község végén két nagy parkos régi kúria kapcsolódik szorosán az útra, s ha a házsört meg is szakítja, különálló elhelyezkedésük szerencsés képet ad és a parkok zöldterületként való megőrzésére nagy súlyt kell helyezni. A község másik végén ugyancsak jelentősebb épületek jelentkeznek, hasonlóképpen nagy park közepén.

Az átvonuló főútvonal mellett, attól eléggé elhatárolva egy erősen falusias jellegű lakóházcsoport mutatkozik kanyargós, görbe utcáskákkal /az egyiket tényleges alakjának megfelelően Kör utcának hívják/. Szinte azt lehetne mondani, egy régi halmazfalu maradványa, zsákutcászerű ágakkal, az eredetileg bekerítetlen házak közötti utólagos telekrendezés jegyeivel. A házak persze itt is újabbak, mint általában az egész község mai képére a XIX. sz-i klasszicizáló építkezés hatása nyomja bélyegét.

A községnek kiemelkedő központja, jellegzetes tere nincs, a két előbb vázolt falurész szervesen sorakozik egymás mellé s még időrendi egymásutánja sem világos.

Természetesen a község távolabbi részén újabb, rendezetlenebb utcásokat látunk, melyek azonban sajnos jellegtelenek. A keresztirányú Vasút-utca, mint főér a vasúti hálózatba való bekapcsolódás fejlesztési erejét mutatja.”

A „Műemlékek, műemlékjellegű, városképi fontosságú építmények és utcák jegyzéke” az akkorra már lebontott Halász Jenő kúriával együtt összesen 10 tételt tartalmaz: két templom

(református templom, Kossuth Lajos út; evangélikus templom, Luther u.); öt kúria (Halász Móric kastélya, Kossuth Lajos út 4; földszintes kúria, Kossuth Lajos út 67; Zlinszky kastély, Kossuth Lajos út 84; Domján kúria, Kossuth Lajos út 88; Halász Zoltán kúria, Szív u. 3.), továbbá a Vay Sándor utca védett városképe, a vele szembeni Szent Antal szobor, illetve a lebontott Halász Jenő kúria.

A szakemberek 3 esetben éltek a „Feltétlenül fenntartandó” (Halász Móric kúria, Zlinszky kastély, Halász Zoltán kúria) és 5 esetben a „Lehetőleg fenntartandó” minősítéssel. A Vay Sándor utca védett városképe a „Zavaros beépítésektől megóvándó.” összegzést kapta. A lebontott Halász Jenő kúriát a „Helytörténeti szempontból nyilvántartott épületek leírása” alfejezetbe sorolták.

A tanulmány a település építményei sorában nem említi a római katolikus templomot, a Vay kúriát, az evangélikus parókiát a Gyóni Géza emléktáblával és a karmelita apácák által az Egyház dülő végén állított Mária kegyhelyet sem.

E hiányosságokkal együtt is összességében a vizsgálati anyag értékes, kurrens kortörténeti dokumentumnak tekinthető, mely jelentősen gyarapítja értéktárunk kulturális örökség kategóriáját.

Bibliográfia

Szelle Kálmán, Lombár Pál, Péczely Béla [összeáll.]: Gyón műemléki és városképi vizsgálata. Városépítési Tervező Vállalat, Budapest, 1954. [Házi soksz.] Ism. lapsz. [44] p. OSZK jelzet: MC 18.566

Imrényi-Szabó Imre (írta és fényképezte): Öreg udvarházak: régi kúriák és parasztházak Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Népművelési Bizottsága, Budapest, 1944. 172 p.

Kaiser Anna: Emlékezés Péczely Béla munkásságára. Műemlékvédelem, 1987. 1987 / 1. szám, pp. 44-55.

Kenyeres Ágnes (főszerk.) Magyar Életrajzi Lexikon (1978-1991). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. p. 848. (Szelle Kálmán)

<http://www.icomos.hu/index.php/hu/elismeresek/panteon/9-actual/panteon/27-dr-peczely-bela>

https://hu.wikipedia.org/wiki/Szelle_K%C3%A1lm%C3%A1n

https://hu.wikipedia.org/wiki/Lak%C3%B3s_Kommun%C3%A1lis_%C3%89p%C3%BCletket_Tervez%C5%91_V%C3%A1llalat

Összeállította: Valentyik Ferenc